

MANKURTLAŞTIRMA VE ETNOPEDAGOJİ KAVRAMLARINA AYTMATOV GİBİ BAKMAK

Dr. Öğr. Üye. İkrâm ÇINAR*

ÖZ

Bir toplumun eğitim sisteminin kurulması eğitim felsefesinin, işletilmesi ise eğitim politikasının bu amaçları gerçekleştirme doğrultusunda faaliyet göstermesiyle ilgilidir. Eğitim politikalarının oluşturulması ve sürdürülmesinde toplumun kültür değerlerine uyum ve çağın değerleri arasında bir dengenin kurulması zorunluluktur. Bunu yaparken eğitim üzerinde düşünceleri olan filozof, bilgin ve sanatçıların görüşlerinden istifade etmek, çalışmalardaki verimi ve eğitimdeki başarıyı artırır.

Önemli bir sanatçı, devlet adamı ve düşünür olan Cengiz Aytmatov'un geliştirdiği mankurt kavramı eğitim ve kültür politikalarının bir konusudur. İnsanlar kendiliğinden mankurtlaşmaz, başka biri onları mankurtlaştırır. Mankurtlaştırma; bir dış gücün içerideki egemen sınıfla işbirliği yaparak ülkenin eğitim ve kültür politikalarını milletin aleyhine değiştirerek, ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme, sonra da yardım ediyormuş kanaati yaratarak toplumun zihnini yeniden kurgulayıp sömürgecilerin zihinsel kölesi durumuna getirmek için milleti kendi değerlerine düşman etmeyi anlatan sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu süreçten geçenler "mankurt" olarak toplumdaki yerini alır.

Bu çalışmada Aytmatov'un eğitim biliminin konularından biri haline getirdiği insan zihninin sömürgeleştirilmesinden hareket edildi. Aytmatov'un bu probleme neden ilgi duyduğundan hareketle, ulaşılmış olduğu mankurtlaştırma durumunun analizi yapıldı. Aytmatov'un eğitim bilimlerine bir katkı olarak ortaya koyduğu ekolojik-etnopedagog özelliği gösterildi. Eğitim politikalarının sık sık değiştiği ülkelerde eğitimdeki millîlik niteliğinin aşındırılmasının mankurtlaşmaya yol açtığı için, eğitim politikası uygulayıcılarının eğitimin millîliğini özenle korumaları gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın en önemli çıkarımı, eğitim sürecindeki tarafların gelenekten gelen ampirik bilgiyi ve sosyal-kültürel değerler deposu olan etnopedagojiyi göz önünde bulundurmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Mankurtlaştırma, eğitim politikası, etnopedagoji, Cengiz Aytmatov, ekolojik eğitim

TAKING THE CONCEPTS OF ETHNOPEDAGOGY AND MANKURTIZATION FROM THE EYE OF CHINGIZ AITMATOV

ABSTRACT

The establishment of the education system of a society is related to its education philosophy but the execution of it is related to if its education policy performs activities in the direction of achieving these goals. In order to determine and maintain education policies, it is necessary to establish a balance between the adjustment to the society's cultural values and the necessities of the time. When doing this, benefiting from the opinions of philosophers, scholars and artists having opinions on education increases outputs in works and success in education.

The concept of mankurt developed by Chingiz Aitmatov, an important artist, statesman and thinker, is one of the subjects of educational and cultural policies. People do not become a mankurt with no reason but somebody else makes them a mankurt. Mankurtization is a socio-cultural concept which denotes an outside force's antagonizing a nation to their own values, estranging them from their national identity, alienating them to their own society and culture, making them insensible and open to exploitation and then reconstructing the society's mind and making them a mental slave of imperialists by claiming that they help them through changing the country's educational and cultural policies to the detriment of the nation in collaboration with

* Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi / Eğitim Yönetimi, Denetimi, Planlaması ve Ekonomisi, ikramcinar@gmail.com

the dominant class inside. Those who have undergone this process take part in the society as a “mankurt”.

This study is based on the exploitation of human mind, which Aitmatov made one of the subjects of education science. Starting from the reason why Aitmatov showed interest in this problem, the situation of mankurtization, which he reached, is analyzed. The study aims to examine Aitmatov's eco-ethnopedagogical character, which he put forward as a contribution to education sciences. In countries where education policies change frequently, since the corruption of the national quality of education leads to mankurtization, the practitioners of education policy should protect the nationality of education carefully. The most important result of the study is the necessity that stakeholders in the education process should take into consideration the empirical knowledge coming from the tradition and the ethnopedagogy, the store of social-cultural values.

Keywords: Mankurtization, education policy, ethno-pedagogy, Chingiz Aitmatov, ecological education.

“Toprağına, suyuna el koysalar neyse, tüm servetini, malını mülkünü yağmalasalar yine neyse diyorum, hatta ve hatta canına kıysalar, buna da susuyorum... İnsanın aklına, zihnine el koymaktan daha feci zulüm olabilir mi?”

Cengiz Aytmatov¹

Giriş

Bir toplumun eğitim sisteminin kurulmasında eğitim felsefesi, işletilmesinde de eğitim politikası öncelikli olarak belirlenmesi gerekenlerdendir. Eğitim Felsefesi eğitimin amaçlarıyla ilgilidir. Yetiştirilecek insan tipi belirlendikten sonra onu elde etmek için yapılanlar eğitim politikasına dair işlerdir. Eğitim politikası, genelde tüm eğitim sisteminin, özelde ise bir eğitim örgütü ya da kuruluşunun amaçlarına ulaşmasını sağlamak üzere alınacak kararlara ve yapılacak uygulamalara rehberlik eden ilkeler bütünüdür (Balci, 2005: 47).

Eğitimin felsefesi ve politikalarının oluşturulması ve sürdürülmesinde toplumun kültür değerlerine uyum ve çağın değerleri arasında bir dengenin kurulması zorunluluktur. Bunu yaparken eğitim konusunda düşünceleri olan filozof, bilgin ve sanatçıların görüşlerinden istifade etmek, çalışmalarındaki verimi ve işin başarısını artırır.

Sanatçılar, tarihten sosyolojiye, teolojiden felsefeye, psikolojiden eğitime, jeopolitikten jeokültüre kadar çok geniş alanlarda estetik kaygılarla sezgi ve bilgilerini birleştirip izleyicilerinin “insana dair” düşünsel ufuklarını açarlar (Çınar, 2016). Sanatçılar bilimsel ve felsefi bilgiyi estetikle yoğurarak sezgileriyle yeni paradigmlar ortaya koyabilir, bilgin ve filozoflara ilham verir hatta yol gösterici olabilirler.

Cengiz Aytmatov (1928-2008), Kırgızistan’da yetişen Türk Dünyasının evrensel kültüre katkılar yapan önemli bir edebiyatçısıdır. Aytmatov’un eserleri şimdiden dünya klasikleri arasında yerini almıştır. Birey ve toplumla ilgili düşüncelerini roman sanatının tekniklerini kullanarak anlatmıştır. İnsana dair birçok tema üzerine yazıp görüş geliştiren Aytmatov, eğitim ve kültür aktarımı, zihinsel sömürgecilik olarak mankurtlaştırma, Türk Dünyasının kültürel sorunları ve modernleşmenin yarattığı sıkıntılar ile insan-tabiat ilişkilerindeki kopukluğa dikkatleri çekme üzerine yoğunlaşmıştır.

¹ Cengiz Aytmatov, Muhtar Şahanov. 2015. *Şafak Sancısı*. Ankara: Bengü. s. 131.

Zihnin Sömürgeleşmesi

Türklük üzerine düşünen Türk devlet adamları ve bilgeler bazı dönemlerde Türklerin ulusal bilincinin zayıf oluşundan şikâyet eder ve bunu toplumsal belleğinin zayıflığından kaynaklandığıyla sebeplendirir. Osmanlı zamanında Türkler için kullanılan “etrak-ı biidrak” ifadesinin bir tespit mi yoksa hakaret mi oluşundan daha önemli olan ise kendi kurduğu devlette böyle adlar takılmasına cüret vermiş olmasıdır. Bu halleri eksiklik olarak niteleyen Türk bilgilerinden bazıları, Türklerin dostunu-düşmanını ayırt edemediği tespitini yapar ve bunun olmamasına yönelik çareler sunar, uyarılar yapıp, önerilerini söylerler. Bu bilgelerin başında Kül Tigin ve Atatürk gelir. Ali Şir Nevaî'den Karamanlı Mehmet Efendi'ye, M. E. Resulzade'den Ziya Gökalp'e, Mirza Elekber Sabir'den Şehriyar'a, Cengiz Aytmatov'dan Alev Alatlı'ya kadar yüzlerce aydın da benzer kaygılar taşır ve bu kaygılarını dile getirirler.

Aytmatov, Kırgızların şahsında Türk milletinin içinden çıkan bazılarının kendine yabancılaşarak özdeğerlerinin karşısına geçtiğini, hatta giderek özdeğerlerine düşman olduğunu, düşman kontrolüne girdiğini tasvir ederek bu karakteri “mankurt” kavramı ile dile getirmektedir. Aytmatov'un özellikle “Gün Olur Asra Bedel” adlı romanı Kırgızların mankurtlaşmamaları gerektiği düşüncesi üzerine kuruludur. Romanda sözü edilen mankurtlaşma durumu Türk toplumunun diğer soy ve boylarında da görülmektedir.

İnsanlar mankurtlaşmaz, mankurtlaştırılırlar. “Mankurtlaştırma; bir dış gücün içerideki egemen sınıfla işbirliği yaparak ülkenin eğitim ve kültür politikalarını milletin aleyhine değiştirerek, ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme, sonra da yardım ediyormuş kanaati yaratarak toplumun zihnini yeniden kurgulayıp sömürgecilerin zihinsel kölesi durumuna getirmek için milleti kendi değerlerine düşman etmeyi anlatan sosyo-kültürel bir kavramdır.” (Çınar, 2012: 17)

Mankurtlaşmak zihinsel olarak sömürgeleşmektir. Mankurtlaştırma eğitimle yapılır. Eğitim ise çok geniş bir kavramdır. Kısaca, insan yavrusuna kültür aktararak onu kendi toplumunun insanı olarak imal etme işidir. Aytmatov, mankurtlaşmaya karşı millî çekirdek değerlerin korunmasını ve gelişmenin toplumun çekirdeğindeki bu değerler üzerine olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çekirdek değerler (kökdeğerler); Bir kültürü bütünleştiren ve bu yolla öteki kültürlerden ayırt edilmesini sağlayan, kilit önemdeki, temeldeki ve odaktaki değerdir. Çekirdek değerlerin başında milliyet, din ve ortak folklorik özellikler gelir. Toplum, kendi varlığını tehlikede görüyorsa en büyük toparlayıcıların etrafında toplanarak büyük bir güç elde eder ve onunla tehlikeyi savuşturur. Üstelik çekirdek değerlerin her kuşağa yeniden ve güncelleyerek anlatılması halinde kültürel devamlılık sağlanabilir. Ancak ithal müfredatla eğitilen, yabancı medya ürünleriyle biçimlendirilen toplumlar küreselleşme ve postmodernizm programı etkisiyle mankurtlaşmaktadır.

Bilgelerin Uyarıları: Kendin Ol!

İnsanların kişilik ve karakterleri olduğu gibi toplumların da bazı özellikleri vardır ve bunlar toplumun millî karakterini oluşturur. Bu karakter tarihi seyir içinde yaşananlardan etkilenecek biçimlenir. Gelecek kuşakların bu biçimlenmeyi özümseyip

özdeğerleri üzerinde durabilmeleri, etkili ve başarılı olabilmeleri için önkoşuldur. Türk toplumu tarihte genellikle örgütlü - devletli bir toplumdur. Örgütlenebilme önemli bir yetenektir ve birçok toplum bunu başarıp devlet kuramamıştır. Oysa Türk toplulukları hiç devletsiz kalmadıkları gibi aynı anda birkaç devlet birden kurmak, bazen 16. yüzyıla kadar olduğu gibi, dünyanın büyük bir kısmına hükmetmek, sosyal hayatı düzenlemek, uygarlığı geliştirip uzak coğrafyalara taşımak gibi büyük işleri başarmış, insanlığa katkı yapmıştır. Türklerin mertlik, cengâverlik, yiğitlik, fedakârlık, çalışkanlık gibi başka belirgin nitelikleri de sayılabilir ancak bu yazıda zaaflarından biri üzerinde durulacaktır. Bilinç kaybı!

Türk toplumları tarihsel rolünü ve özdeğerlerini unutup sık sık başını belaya sokmuş, yok olmaktan güçlüğüle kurtulabilmiş, sonuçta büyük kayıplar vermiş bir tarihe de sahiptir. Tarihin bilinen dönemlerinde Çin ile yaşıt ve rakip bir komşu olarak sahnede yerini alır. Başa baş mücadele ettiklerine göre nüfusları birbirine yakın olmalıdır. Çinliler tarih boyunca aynı coğrafyada yaşarlar. Türkler ise Avrasya'ya hâkim olurlar. Dünyaya uygarlık taşır, düzen verirler. Ağır bedeller de öderler. Çinlilerin başından da kötü hatıralar geçer ama yine de 1,5 milyar civarında bir nüfusa sahiptir. Türk toplumlarının toplam nüfusu ise 300 milyona yakındır! Türk nüfusunun bir kısmı savaşlarda kaybedildiyse bir kısmı da bilincini kaybederek kim olduğunu unutup, başka toplumlar içinde erimiş olmalıdır.

Türk bilgeleri ve devlet adamları toplumu uyarırlar. Son büyük Türk devlet adamı Atatürk'ün de Türk ulusuna hitaben, bilinç kaybı, mankurtlaşma ve tarih bilinci edinme hususunda dikkatleri çekecek kadar çok ve isabetli tespitleri ve uyarıları vardır. Atatürk, "Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki; sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevher-i asliyi çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an feragat etmesin" (Atatürk, 1969: 607) derken tarihte sık sık yaşanan devletin devşirmelerin eline geçip Türklere düşmanlık yapması sorununa karşı uyarmak istemiş olmalıdır.

Atatürk, "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." (İnan, 2009: 430) der, hafıza tazelettirir. Atatürk bu amaçla ulusal bir tarih tezi geliştirip gençlere liseden itibaren okutturur. Atatürk Türk tarihinin derinliği ve kültürel boyutu üzerinde ısrarla durur (TTK, 2014). Ancak, Atatürk'ün "millî eğitim" politikası onun ölümüyle değişmeye başlar. Hasan Âli Yücel döneminde (1938-1946) millî yerine hümanist, 1949'dan sonra yaşanan kısa süreli kararsızlık dönemini izleyen yıllarda NATO'ya girilmesiyle anlayış yine değişir, Atlantik sistemi içinde eğitimde Batı ve Batılı değerlerin "modernleşme" adı altında aktarıldığı bir döneme geçilir.

Atatürk, 22.9.1924 yılında Samsun'da İstiklâl Ticaret Mektebinde öğretmenlere yaptığı konuşmada, son yüzyıllarda Türk'ün mankurtlaştırıldığını ve onu kurtarmak gerektiğini şöyle anlatır:

"Efendiler! Bizim milletimiz derin bir geçmişe sahiptir. Milletimizin hayat hikâyesini düşünelim. Bu düşünce bizi elbette yedi yüzyıllık Osmanlı Türklüğünden, çok yüz yıllık Selçuklu Türklerine ve ondan önce bu devirlerin her birine denk olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu zamanlara dikkat ediniz. Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz birtakım reislerin şuursuz aracı

olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi aklını, kendi ruhunu unuttur gibi olmuş ve varlığıyla herhangi bir amaca, sonucu alçaklık olan, esaret olan karşılıksız köle olmaya giden değersiz bir hedefe sürüklenmiştir. Millet, ne yazık ki bu gaflet durumunu çok sürdürdü, bu yüzden her türlü sefalet ve esarete düşmekten kendini kurtaramadı. Bütün bu sıkıntıların aldıkları millî olmayan eğitimin sonucu olduğunu fark etmeksizin, sağlam bir eğitim verdikleri kanaatiyle kararını uyguluyordu. Gerçek eğitimin amaç ve içeriği çok büyüktür. Bu konudaki yol yanlış ise ve koskoca bir millet önem verip güven duyduğu kitaplardan; kutsal bir amaç uğruna intihar edercesine, rehber (lider) olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürse ve bu yürüyüşün yönü kendilerini mahvedip çöküşe düşürürse, kabahat bu yönü izleyen nezih, iyi huylu, özverili, rehberine güvenen çaresiz halktan fazla, rehberlere ait değil midir?”

Atasözlerimizde de milletimizin başkalarına özenmesi eleştirilir ve uyarılır: “Türk’ün iti şehre inince Farsça ürür” sözüyle yabancı kültüre dönüklerimiz hicvedilir. “Aslını inkâr eden haramzadedir” de der!

Kültigin’den Atatürk’e, Ali Şir Nevai’den Cengiz Aytmatov’a kadar Türk bilgelerinin ulusal bellek konusunda söylediklerinin ortak yanı şudur: Aslını yitirme. Atalarını bil. Çocukken sana anlatılanları unutma. Seni yöneten senden olsun. Ulusal belleğini berk tut; dostunu-düşmanını tanı, Eğitimine sahip çık, çocuklarını iyi terbiye et. Eline, beline, diline (yurduna, soyuna, Türkçeye) sahip ol!

Türk bilgeleri bu tespitleri yapıp öğüt vermeye neden ihtiyaç duymuşlardır? Böyle uyarılar yapıyor olmaları Türk milletinin bu konularda yanlışlar içinde olduğu, zihni dağınıklığı ve ihmalkârlığını dile getirmek için olsa gerek! Zira Türk toplumu bunun bedelini bazı dönemlerde kültürel bozulma ve yozlaşma hatta soykırım ile karşı karşıya kalıp bedel öder.

Türk Toplumlarında Kültürel Bozulmanın Sebepleri

Toplumlar farklı sebepler yüzünden değişirler. Çağın ve teknolojinin dönüşmesi, üzerinde yaşanan coğrafyanın göç veya sürgün gibi nedenlerle değişmesi, başka bir dine geçme gibi büyük dönüşümler, toplumlarda doğal olarak kültür farklılaşmalarına yol açar. Sözünü ettiğimiz değişmelerin dışında, Türk topluluklarında kimlik sorunları ve kültürel bozulma da olmaktadır ve bunun birçok sebebi vardır.

Aytmatov, başta “Gün Olur Asra Bedel” adlı eseri olmak üzere birçok eserinde sözü mankurtlaştırmaya getirerek, bu sürecin kimliksizleşme, kişiliksizleşme durumu olduğunu bir romanla anlatılabilecek en çarpıcı ve en destansı şekilde ifade eder. Aytmatov, geleneksel köylü toplumunda yaşarken kendisinin zorla modern topluma taşındığını görür. Köyde akrabalarıyla yaşayan, sosyal hayatı hatır-gönül ilişkileriyle yürüten, herhangi bir işi para karşılığı değil “Allah rızası için” yapan insanlar yaşar. Töreler yerine hukuk kurallarının hâkim olduğu, her şeyin alınıp satılan bir mal olduğu, “Allah’ın suyundan bile para alınan”, tecrübeli yaşlıların bilgisi yerine bilimsel bilginin kullanıldığı, her türlü ilişkinin menfaat karşılığı ve pazarlıkla olduğu modern şehir hayatı, doğal olarak Aytmatov’u tedirgin edip modernleşme konusunda kaygılandırır.

Türkiye’de de benzer durumlar yaşandı ve Aytmatov’u anlayabiliyoruz. Ancak modernleşme dönüşümü Rus işgali altında, cebren ve Rus ırkçılığının arzu ve idealleri

doğrultusunda, üstelik tarihin en kanlı diktatörü olan Stalin'in yönetim üslubuyla uygulandığında durum vahim ve çarpıcı hale gelir. Bu gelişmeleri izleyerek etkilenen Aytmatov çare olarak çekirdek değerlere dönmeye zorlanır. Aytmatov'a ekilen ampirik etnopedagojik tohumlar yeşerir ve meyvelerini verir. Ampirik bilgi (görgül, empirical), tecrübe ve denemelerle elde edilen bilgidir. Özellikle folklor ürünleri içine yerleştirilerek kuşaktan kuşağa, kulaktan kulağa aktarılan gelen bilgilerdir. Bu bilgiler vücuda giren mikroplara karşı antikörlerin derhal savunma örgütlenmesi yapışı gibi, kişiyi toplumun özdeğerlerini savunur hale getirir. Aytmatov'un okuyucusuna önerisi çekirdek değerlerine dönmesidir; kendi kültürüne, özdeğerlerine sahip çıkmayı telkin eder.

Köklü değişmelerin yaşandığı dönemler toplum açısından kaotik dönemlerdir. Bu dönemlerde altüst oluşlar, haksızlıklar ve isyanlar yaşanır (Akdağ, 1963). Yaşanılan değişim, dönüşüm veya devrimin henüz benimsenmediği veya yeniliğin kabul edilebilir olmadığı zaman ve durumlarda, üstelik toplum gidişattan endişeliyse güvenilir liman arar. Güvenilir liman milletin çekirdek değerleridir. Bunlar ampirik bilgilerdir. Ampirik bilgiler, insanlara çocukken etnopedagojiyle eğitildiği dönemde şifrelenerek yüklenir.

Masallarda anlatılan dev ve ejderhalar işgalci, hain ve zalimlerdir ama masalda bir de o devleri alt eden kahraman vardır. Çocuklara, millet o duruma düşüp, bir dev ile karşı karşıya kalırsa ne yapması gerektiği daha çocukken folklorik malzemeye öğretilir. Ferman padişahın ise dağlar Türkmen'indir. Bolu Beyi varsa Köroğlu da vardır! Çocuklara, devletin gücünü kötüye kullanıp babasının gözlerini oyan bir Bolu Beyi varsa, kendisinin Köroğlu olması gerektiği anlatılır.

Türklerin din değiştirip İslam dinine girişi, iklim ve coğrafya değiştirmesi, farklı toplumlarla komşu olması ve girdiği kültürel etkileşimi benimsemesi, önceki kültür kodlarını yeni duruma uyarlaması hiç de kolay olmaz. Yaklaşık bin yıl geçmesine ve hayli yol almasına rağmen Türk kültürü hala dinginleşmemiştir. Özgün bir İslam yorumuna sahiptir. Yine de, Ortadoğu etnokültürlerinin kültürel baskısına maruz kalır. Ortadoğu toplumlarının teopolitiğinin Türk'e ait olanı reddedip, üstelik savaş açmasına rağmen Türk kültür kodları kendini ve Türklüğü korumaya devam eder.

Büyük ve sarsıcı kültürel değişmelerden biri de Sanayi Devrimi'nin sonuçlarıdır. Türkler, tarımla geçinen, köylü, yarı göçebe, ümmetçi ve gelenekçi bir yaşama biçiminden şehirli, yerleşik, fabrikasyon üretim yapan, modern, rasyonel bir bilim toplumu olma yoluna girmiştir. Tanzimat'la başlayıp ıslahat ve devrimlerle süren bu büyük dönüşüm hala sürmekte ve sarsıntıları topluma yaşatmaktadır.

Türk Dünyası 16. yüzyıldan sonra bilimden uzaklaştığı için çöküş halindedir. Bu zamandan beri Doğu Türklüğünün ayrı Batı Türklüğünün ayrı dramatik bir geçmişi olmuştur. Batı'daki Osmanlı Devleti'nin trajik çöküşü, vatansız kalan ve komşu olduğu halkların acımasız saldırıları karşısında katliamlara uğraması (Balkanlar, Ortadoğu), kaçakaç (kaç ha kaç) durumuna maruz kalarak (Ahıska, Kırım, Balkanlar) Anadolu'ya sığınan, travma geçirmiş bir toplumun kök değerlerini yeniden tanımlayarak, yeni duruma intibak edebilmesi hiç de kolay değildir. Doğu Türklüğü de öyle; geri kalmışlığına Rusya ve Çin'in işgal ve katliamları da eklenerek büyük bedeller ödemiştir. Bütün bunlar ciddi kültürel tahribat, ulusal bellek travmaları ve bazen de kültürel bozulma (dejenerasyon) ve mankurtlaşmaya yol açmıştır.

Türkler çok geniş alanlara yayılmışlardır. Fethedilen yerlere taşınan Türkler, büyükçe bir yerleşim yerine birkaç köy ya da oba olarak yerleştirilmesi halinde bile azınlık olarak kalırlar. Sosyal ilişkiler ve etkileşim azınlıkta olanların aleyhine işler. Osmanlı Devleti'nin sınırları düşünülürse, Türklerin ne kadar geniş alanlara taşındığı anlaşılacaktır. Örneğin Libya ve Yemen'den geri çekilirken geride kaç kişi bırakıldığı ve onların encaminin ne olduğu yeterince bilinmemektedir.

Uçitel ile Mirza

Türk Devletlerinde kültürel bozulmanın en önemli sebebi eğitim anlayışının yozlaşmasını engelleyememektir. Eğitim faaliyetlerini kontrolü altında tutamayınca, çocukları, başka kültür kalıplarının insanları olarak yetiştirmektedir. Aytmatov'un mankurt örneğine Türk Dünyasının başka yerlerinde de çokça rastlamak mümkündür ve buna yönelik çok miktarda eleştiri de bulunmaktadır. Bunlardan biri de Azerbaycan devlet adamı Resulzade'nin Azerbaycanlı okumuşlar için yaptığı eleştiridir. Benzeri eleştirileri Türkiye'de yapanlar da vardı.

Rusya, Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra kendi yönetimini kurabilmek için Rusça bilen eğitilmiş yerli elemanlara ihtiyaç duyar. Bu amaçla 1830'lu yıllarda Azerbaycan'da ilçe merkezlerinde 2-3 yıllık okullar açılır. Bu okullarda eğitim Rusça yapılır, genellikle Rus öğretmenler görev yapardı. Okulları bitirenler kendilerini "okumuş" sayardı. Resulzade bunlara Rusça "uçitel" (allame, çokbilmiş) adını verirdi. Bu okulların yanında bir de Azerbaycan'ın geleneksel medreseleri vardır. Bu medreselerde de Orta Çağ yöntemleri kullanılarak aslında Arap ve Fars dillerini, Kur'an, Şeriat, Fars edebiyatını öğrenirmiş gibi yapan, Fars kültürünün etkisi altında kalanlar vardır. Resulzade'nin bunlara verdiği ad da "Mirza" idi. İkisi de millî olmayan, bu cahil tipleri Resulzade şöyle tasvir eder: "Vaktiyle Firdevs'in romantizmini, Sadi'nin derin hikmetlerini, Hafız'ın tatlı gazellerinin karşısında bayılan "mirza", bu defa da Lermontov'un dağlara uçan ruhu, Puşkin'in su gibi akan nutku, Tolstoy'un mesihvari felsefesine vurulmuş bir "uçitel" idi" (Resulzade, 1990, s. 14).

Resulzade (1990, s. 15) "uçitel" ile "mirza" hakkında şunları yazar: "Yıllar geçti, bir tarafta mirza, bir tarafta uçitel kaldı. Bunlar çoğunlukla anlaşamadı. Farslaşmış 'mirza' gibi Ruslaşmış uçitel de halka yabancıydı ve isteklerini anlayamadı."

Resulzade'nin Azerbaycan için yaptığı gözlemi Y. Kadri Karaosmanoğlu da Osmanlı toplumunda yapar. Karaosmanoğlu (1971), mektepli ve medreseliyi şöyle tasvir eder: "Bunlardan birinin yüzü şarka, öbürününki garba dönüktür. Biri sarıklı, cübbe ve şalvarlı, öbürü fesli, setre pantolonludur. Biri hadisten, ayetten misaller getirerek konuşur, öbürü Frenkçe kullanmaktan meramını ifade edemez..." Batılılaştırıcı mektepler de, Ortaçağ Ortadoğu gelenekçisi dejenere medrese de Türk çocuklarını mankurtlaştırıcı eğitim yapar, her ikisi de zihni sömürgeleştirirdi.

Atatürk'ün "millî eğitim" anlayışı eğitimle mankurtlaştırmayı durdurup bilimsel eğitimle, kendi kültür kalıbının adamı olmayı sağlar. Kurtuluş Savaşı'nın en sıkışık günlerinde Ankara'da topladığı 1. Maarif Kongresinin açılışında yaptığı konuşmada Doğu'dan (Arap ve Fars) ve Batı'dan (Baticılık-Avrupaîlik) gelen tesirlerden etkilenen bu tiplerden kurtulmak için "millî eğitim"i önerir, emreder ve kendisi hayatta iken icra eder.

Atatürk'ün eğitimin kozmopolit veya dinî değil, millî olması gerektiği görüşü ve Türk ulusunun maneviyatını yükselten, tarihteki mağrurluğa vurgu yapan, özgüven kazanmasına yönelik konuşmaları toplumdaki ezikliği giderme amaçlıdır. Kendine ait her şeyini kaybetmiş ve sömürge durumuna düşmüş, güngörmüş bir millet için yapılabilecek en iyi yardım, geçmişi hatırlatarak onu aslına döndürmektir. Bir biçimde yakalandığı mankurtluk zincirini kırmak ve kurtuluşun bilimsel bilgi kullanmakta olduğunu göstermektir. Cehaletini gideren ve mankurtluktan kurtaran her bilgi bozgun topluma ilaç gibi gelecek ve hayat verecektir.

Atatürk'ün Türk ulusunun bireyleriyle karşılıklı yaptığı konuşmalar ve halka seslenişlerinde millete özgüven aşılması hemen dikkati çeker. Tarihi şan ve şerefle dolu olduğu, çalışkanlığı ve zekâsı, gururu ve asaleti, rasyonelliğini sürekli vurgulamaktadır. Son yüzyıllarında aşağılanan ve sürekli yenilen bir milletin kendine dönmesi için çok eski ve yeni başarılarını göstermek ve söylemek gerekir. Atatürk toplumu kendine getirmeye çalışmakta ve "böyleydin, yine öyle ol" diyen bir baba gibi gibidir. Üstelik Atatürk bir baba gibi düşünüp öğretmen gibi de icra eder.

Cengiz Aytmatov'un Eğitimciliği: Eko-Etnopedagog

Aytmatov'un, yapıtlarında işlediği folklorik temalara ve onları işleyiş gerekçesine bakarak onun bir etnopedagog olduğu rahatlıkla söylenebilir. Etnopedagoji; bir toplumun (kavmin) çocuklarını gelenekten getirdiği ampirik bilgilerle yetiştirerek kendi kültür kalıbına sokmasıdır. Volkov'un tanımıyla, "etnopedagoji; etnik grupların yeni yetişmekte olan kuşakları eğitime ve yetiştirmede kullandığı ampirik bilgiyi; aile, boy, kavim, halk ve toplumda süregelen değerlerini, etik ve estetik zihniyetini inceleyen bilim dalıdır (Berejnova, Nabok, Şçeglov, 2013: 224). Kömleksiz, Alimbekov ve Çelikbay'ın (2002: 97) Türkçesini "kökensele eğitim" olarak karşıladıkları etnopedagoji tanımı ise şöyledir: Sözlü halk edebiyatı yapıtlarında, gelenek-göreneklerde, halk kültürünün değişik alanlarında uzun yıllardır korunan eğitim ülkülerini, yaşantılarını araştıran bilim dalı.

Bir toplum, güvenli bir gelecek için farklı alanlarda edindiği deneyim, fikir ve ideallerinin genç kuşaklara aktarmalıdır. Bu tecrübe, fikir ve ideallerin bir kısmı gelenek ve göreneklerde bulunmaktadır. "Bir kısmı da ortak yaratıcılıkla ve sözlü olarak türkülerle, masallarla, bilmece, atasözü, kıssa, şiir, efsane, latife gibi folklor malzemesi içinde yer alıp bilgiyle aklın kaynaklarını zenginleştirmektedir" (Aliyev, 2002: 97). Bunlar bir toplumun çocuk yetiştirmede kullandığı kendi kültür kodlarını taşıyan araçlardır. Bu tür folklorik öğeler etnopedagojinin malzemeleridir. Etnopedagoji materyallerinde mertlik, kahramanlık, vatanseverlik, nezaket, emeğe değer verme, doğruluk, mütevazılık ve daha nice değer yargısı bulunmaktadır. Millî olan bir eğitim sistemi bu malzemeye sırtını çeviremez.

Aytmatov'un, Kırgızların Rus etnopedagojisine göre yetiştirilmesine ve bir Rus gibi yaşatılmasına olan itirazı, onu kendi yetiştiği ortamdan aldığı etnokültürel malzemeyi geliştirip güçlendirerek, edebiyat haline getirmesine yol açar. Zira Aytmatov, çocukluğunda çevresindeki zengin mitolojik ve folklorik ürünlerden etkilenmiş ve bu ortamda büyür (Özen, 1992, Akmataliyev, 1998). Aytmatov, bu edebiyat aracılığı ile hem Türk toplumlarını kendi değerleri üzerinde yükselmesi gerektiği hususunda uyarır, hem de bunu evrensel bir eğitim görüşü olarak dünyaya sunar.

Aytmatov'un eserlerini eğitim bilimi açısından hassasiyetle okuyanlar her romanında büyük bir danışman ve nasihatçi olarak AytmatoV'un insanın gerçek manada insan olmasına dair düşünce ve çağrılarını görebilir. Nitekim AytmatoV'un özgün düşüncelerinden etkilenen çok sayıda insan dünya algısı ve ruhi değerlerini değiştirir (Alimbekov, 2017). AytmatoV neredeyse bütün eserlerinde etnopedagojinin önemini altını çizerek ve etnopedagog yönünü ortaya koyar. Bununla yetinmez, etnopedagojiye yeni katkılar yapar. "Mankurt" kavramı eğitimde başlı başına büyük bir sıçramadır.

Aytmatov, birçok yapıtında Türk kültürüne ait folklorik unsurları kullanır. Bu kullanım ile mankurtlaştırmaya itirazını ortaya koyar. Bu çabalarının ilki "Beyaz Gemi" adlı yapıtında görülür (Aytmatov, 2017a). Sonra "Gün Olur Asra Bedel" (Aytmatov, 2000) ile düşüncesini zirveye ulaştırır ama orada bırakmaz. "Cengiz Han'a Küsen Bulut" (Aytmatov, 1991) ve "Dişi Kurdun Rüyaları" (2017c) adlı kitaplarında tezlerini berraklaştırır, insanlığın önüne karşı karşıya kaldığı büyük felaketi, mankurtlaştırmayı koyar ve uygar toplumu uyarır. Uyarısı özelde Kırgız-Türk toplumuna olmakla beraber bunun evrensel bir sorun olduğunu ortaya koyarak tüm insanlığa seslenir: Mankurtlaşmayın!

Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserinde mankurtlaştırma hastalığına karşı reçeteye etnokültürü yazar. Kimliğini kaybetme! Örneğin Abutalip Kuttubayev, öğretmen-bilge kişi rolündedir. Romanda ona şunu söyler: "Bana göre bu türküler bize geçmişimizi anlatan belgelerdir." AytmatoV roman tekniğini zorlayarak, bulduğu her fırsatta eserlerine Türk kültürünün çocuklara anlatılma şeklini yani etnopedagojik şifreleri yerleştirmeyi başarır.

Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserinde tasvir ettiği mankurt karakteri, emperyalizm tarafından zihni işgal edilip sömürgeleştirilmiş olan bir karakterdir. Juan Juanlardan kastettiği, Rus Devleti ve Rusçuluk (Russkaya Derjava) anlayışı ve modernleşmenin insanı tahrip eden vahşi doğasıdır. Deve derisi bu işgalcinin eğitim ve kültür politikasıdır. AytmatoV, Nayman Ana'yı vatan ve milletin sesi olarak devreye sokar ve mankurt oğlunu kendine gelmeye çağırır. Okuyucusuna vermek istediği "mankurtlaşmayın" mesajıdır. Nayman Ana'nın son sözleri bütün mankurlara, insanlık yolundan çıkmış olanlara aslına dönmeleri için bir haykırıdır: "Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla! Babanın adı Dönenbay, Dönenbay, Dönenbay."

"Beyaz Gemi" adlı eseri AytmatoV'un yüksek etnopedagojik vurgu yaptığı eserlerindedir. Romanda dede ve ninesinin yanında, dedesinin anlattığı masaları hayatının merkezi yaparak doğa ile iç içe büyüyen, babasına kavuşmaya çalışan bir çocuk anlatılır. Romandaki masal, geçmişini temsil eden dede ile geleceği temsil eden torun arasında bir bağ kurar. "Bu, masal aracılığıyla kültürel olanın, gelenekselin aktarımıdır ve böylece çocuğun zihin dünyasında kültürel belleğin harekete geçirilmesi demektir" (Yavuz, 2016: 54). Romandaki masalda Geyik, ulusal benliğini kaybeden toplumu kurtaracak sembolü temsil ederken mankurtlaştığı anlaşılan baba Orazkul'un dahliyle Maral Ana'nın öldürülmesi önemli uyarılar içerir.

Aytmatov'un eserlerinde onun doğaya ve canlılara ekolojik duyarlılığı artırmaya yönelik yüksek duyarlılık gösterdiğini görülür. Korkmaz (2016: 188) bunun, şamanik kutsal bir değerden hız aldığına işaret eder. "Aytmatov anlatılarındaki doğa, şamanik

bir tasarımla gizemli ve kutsal devinimlerin kaynağı olarak görülür (...) Şamanizm, her şeyin ruhu olduğunu söyler ve insanları doğaya karşı daha dikkatli ve saygılı olmaya davet eder." Hayvan haklarını koruma bilinci, hayvan ve doğa sevgisi onu ekolojik bir eğitimci haline getirir. Aytmatov, "Elveda Gülsarı" adlı kitabında bir atı, "Dişi Kurdun Rüyalari" adlı kitabında ise vahşi bir kurdu insanlara sevdirecek kadar güzeltip anlatır. "Gün Olur Asra Bedel" romanındaki Karanar adlı devenin asaletli bir hayvan olarak portresi çizilir. "Beyaz Gemi"deki geyik efsanesinde verdiği mesajlarla tabiat ve onun içindeki canlıların birlikte yaşamaları gerektiği hususunda okuyucularını ikna eder.

Aytmatov'un eserleri üzerinde çalışanlardan Kolcu (2002: 74), "Aytmatov'un eserlerinde şehir hayatına ait tablolar görülmezken, bozkırların, dağların, ırmakların, yıkları, ovaların, kısaca bütün bozkırın türküsünü, güzelliklerini bir ressamın fırçasından çıkmış güzellikte" resmettiğini tespit eder. Aytmatov, bununla insana tabiatın güzelliklerini, insana katkısını ve insanın tabiatın bir parçası olduğunu anlatarak eğitmektedir.

"Gün Olur Asra Bedel" adlı romanda sözü edilen Orman Göğsü Gezegeni ise adeta Aytmatov'un ütopyası gibidir (Aytmatov, 2000). Gezegendeki her şey doğaya uygun ve uyumlu olarak tasarlanır. Orman Göğsülüler paylaşımcı insanlardır. Parayı, işsizliği ve savaşı bilmezler. Dünyalıların bu sorunları aşamayışı onları şaşırtmaktadır. Aytmatov, okuyucusunu böylesi bir dünyanın mümkün olduğuna ikna ederken, bu ütopyasını medenileşmeye çalışan insanlığın önüne bir ideal olarak koyar.

Aytmatov, ekolojik duyarlılığı vurgulayan yönleriyle etnopedagojik görüşlerinden hareketle bu kez bir eko-etnopedagog düşünür haline gelir. Aytmatov, bu özelliği ile de eğitim bilimleri alanına yeni bir pencere açar ve farklı bakış açısı kazandırır.

Destanlar, milletlerin ansiklopedileridir (Kolcu, 2008, s. 78). Kırgızlar açısından Manas Destanı canlı-sözlü bir tarihtir. Mitolojik unsurlarıyla muhteşem bir etnopedagoji ve mitostrateji belgesidir. Çocukluğunda yoğun bir etnokültürel (folklorik) malzemeyle, yüksek bir etnopedagojik bilgiyle yetişen Aytmatov, başta Manas olmak üzere çok sayıda mitolojik öge ile karşı karşıya kalmış olmalıdır. Bu birikim, başkalarının (örneğin Rus) mankurtlaştırmada kullandığı başta mitostrateji ve teostrateji olmak üzere mankurtlaştırma stratejilerini görünce Aytmatov'un refleks göstermesi adeta kaçınılmaz olur.²

Bir toplumun veya insanın geçmişten beri süregelen geleneklerini ya da aşına olunmuşluklarını bir anda ortadan kaldırılıp yerine "yabancı" olanların konulması onda refleks, şaşkınlık, yabancılaşma ve nihayet direnç yaratır. Aytmatov'da bunların hepsi

² Bu bağlamda yeni bir akademik tartışma konusu olan mitostratejiyi gündeme getiren Alimcan İneyet (2017) kavramı şöyle açıklamaktadır: "Mitlerin stratejik açıdan kullanımıyla ilgili durumu mitostrateji (mit + strateji) / mythostrategy (myth + strategy) terimiyle ifade edebiliriz. Mitostrateji; mitler (mitsel ata / kahraman / figür)leri kullanarak farklı kültür ve toplumları birleştirme, yönlendirme ve dönüştürme, ekonomik fayda sağlama eylem ve yöntemidir. Bu eylem ve yöntem dahili olarak; 1) dinî / politik sistem ve uygulamaların meşrulaştırılmasında, 2) ortak tarihî ve kültürel hafıza / belleğin güce dönüştürülmesinde, harici olarak; hedef kültür ve toplumların yönlendirilmesi ve dönüştürülmesinde, ekonomik menfaat elde edilmesinde kullanılabilir.

ortaya çıkmış olmalı ki birçok yapıtında mankurtlaştırma karşıtı görüşlerini sergiler. Öte yandan Aytmatov, etraftaki birçok şeyin hızla ve köklü biçimde değiştiğini görür ve yaşar. Değişmelerin hangi gerekçelerden kaynaklandığını da görür. Ekonomik sistem değişir; kapitalizmin yerini sosyalizm alır ve Aytmatov sosyalizmi destekler. Sanayileşme ve modernleşmenin kaçınılmaz olduğunu bilecek eğitimsel – kültürel olgunluğa erişir. Ancak Sovyet rejiminin “ulusal sorun” konusundan çelişik tavırları bulunmaktadır. Sovyet Rusya, bir yandan Türklere ve Türk kültürüne karşı Çarlık rejiminden daha saldırgan bir savaş yürütürken, diğer yandan da özerk bile olsa Türk devletlerinin kurulması, Türkistan kültürünün bilimsel bir bakışla ele alınması, kültürel araştırmaların yapılması Aytmatov’a karışık düşünceler yaşatır. Nitekim Rusya’daki Türkoloji çalışmaları birçok bakımdan hâlâ Türkiye’den ileridedir. Bu değişmeler içinde Aytmatov’u doğrudan karşı saldırıya geçmekten alıkoyan durum, geçmişten gelen aşına sembollerin, Hanlıklar ve Çarlık zamanında gösterilmediği biçimde ortaya çıkarılmasıdır. “Geçmişin imgeleri bir araya gelince, o sırada var olan toplumsal düzeni meşru gösterirler. Herhangi bir toplumsal düzene katılmış bulunanların, ortak anıları olduğunu varsaymaları gerektiği örtük bir kuraldır” (Connerton, 2014: 11). Öte yandan geçmişte olan her şey (sembol, bilgi...) her daim meşru sayılamaz. Geçmişteki, şimdinin ihtiyaçlarını karşılama derecesine göre meşrudur ya da değildir. Aytmatov, geçmişten gelenlerden meşru olan ile olmayanın ayırımını yapmaya yarayacak ilkeleri ortaya koyan eğitilmiş bir zekâ taşıdığını gösterir.

Mankurtlaştırma ve Ulusal Bellek

Aytmatov, Kırgız tarih ve kültürünün gerçekleriyle, Sovyet resmi bellek prizmasından yansıyanları karşılaştırır ve resmi tarihin oluşturmaya çalıştığı sahte bellek arasındaki ironiyi gösterir (İms, 2012: 208). Aytmatov, mankurt kavramını insanlığın önüne koyarak, tarihe bir kez daha bakarak doğru yolda olup olmadığını kontrol etme ölçüsü verir. Nereye gideceğini bilmek için nereden geldiğini bilmenin önemini çarpıcı biçimde gösterir.

Mankurtlaştırma³ kişisel ve toplumsal belleğe saldırıdır, hafızayı silmeyi, başka bir deyişle beyin yıkamayı hedefler. Bellek benliktir, kimliktir. Mankurtlaşma, “Ben şuyum” demeyi ortadan kaldırıp kişi veya toplumu hiçliğe savurur. Aytmatov’un gidişattan gördüğü budur ve mankurt kavramını işleminin altında bireylerden hareketle ulusal belleğe vurgu yapmak içindir. Ulusu oluşturan bireylerin belleklerine yapılan saldırı onların ulusal benliklerine saldırarak onları sömürgeleştirmektir. Kolcu (2008, s. 68), ulusal belleği şöyle tanımlar: “Millî hafıza, bir milletin tarih boyunca kazandığı edebî, askerî, iktisadî, ahlakî, içtimaî, ruhî, folklorik, kısaca maddî ve manevî zenginliğin bir nesilden diğerine tevarüs etmesi hadisesidir.” Ulusal belleğe yakın bir kavram da toplumsal bellektir. “Toplumsal bellek; bir topluluğa, gruba ait ya da aynı sosyal çevreden kişilerin sahip oldukları, paylaştıkları deneyimleri, anıları, ortak tarihleriyle oluşur. Toplumsal bellek bir anlamda toplumların bir aradalıklarının temel harcıdır denilebilir” (Sönmez, 2012: 1).

³ Mankurt: Kaynaklarda “anlayışsız, aptal” şeklinde açıklanan “mankafa” birleşik kelimesinin “man” unsuru, Türkçenin farklı lehçelerinde “ahmak, akılsız, sersem” anlamında kullanılmaktadır (Atay, 2008: 87). Kutsuz, kutsalını yitirmiş, bedbaht. Kırgızca’da kafası kurtlanmış, aptal anlamında kullanılan bir sıfattır. Aytmatov’un kullandığı manada ise belleği silinip yeni bir hafıza oluşturularak düşmanlarının kölesi haline gelen zavallı kişidir.

Sovyetler Birliđi'nde Stalin döneminde halka karşı korkunç denilebilecek bir devlet terörü (Repressia - Большой террор) yapılır (Aytmatova, 2011). 1936 - 38 yıllarında zirveye çıkan aydın katliamı sonucunda tamamen eğitimli ve aydınlardan oluşan milyonlarca kişi imha edilir, ulusal belleği gelecek kuşaklara aktarabilecek ya da geçmişte olup bitenlerin tanıklığını yapabilecek okuryazar kimse bırakılmaz. Katliama kurban gidenlerden biri de Aytmatov'un babasıdır ve küçük Cengiz bu baskı ve zulüm döneminin içinden geçerek büyür (Aytmatova, 2011).

Toplumlar başlarından geçenleri, bundan öğrendiklerini ve ülkülerini sözlü, yazılı veya başka yollarla gelecek kuşaklara hatıra, uyarı ve Kızılalma / ütopya olarak aktarırlar. Bu aktarma eğitim yoluyla olur. Yeni kuşaklara yüklenen ise folklorik malzemelerdir. Bunların başında destanlar (örneğin Manas), halk hikayeleri (örneğin Köroğlu veya Aşık Garip), efsaneler, masallar, kıssalar, türkü ve atasözleri gibi anonim ürünler gelir. Bunlar ulusal bellek arşividir. Eski kuşaklar, tecrübe yoluyla geliştirdikleri bilgileri bu ürünlere gömerek adeta bir tohum gibi çocukların belleğine serpiştirilir. Çocuklar büyüdükçe bu tohumlar filizlenir ve giderek insanların kimliğini biçimlendirir, kılavuzluk eder. Kültürel birikim gelecek kuşaklara böylece aktarılır ve kültürel devamlılık sağlanır (Çınar, 2017).

Ulusal belleği olmak, geçmiş kuşakların deneyimlerini yanında taşımaktır. Bu bağlamda ulusal bellek, ulusal benliğin olmazsa olmazıdır. Kendisi olarak tarihi seyrine devam etmek ve bütünlüğünü koruyabilmek, milletin millî hafızasının canlı ve benliğinin güçlü olmasıyla ilgilidir. Milletler, devletlerinden daha uzun ömürlüdür ve ömrü ulusal belleğinin gücüne ve belleğini güncel tutmasına bağlıdır. Ulusların sınırları ile devletlerin sınırları genellikle örtüşmez. Türk toplumlarında genellikle ulusal sınırlar devletin sınırlarından geniştir. Dolayısıyla Türk ulusunun jeokültürel ufku, Türkiye'nin stratejik ilgi alanından daha geniş ve kapsamlı olmak zorundadır.

Eski çağın insanının öğrenebilecekleri azdır ve söze dayalıdır, öğrenilir, hafızada saklanırdı. Çağımızda gerek kitaplar gerekse bilgisayarlar ve yapay bellekler hafıza işlevi görmeye başladığından, kültürel bellek kaybı bir yanıyla artık kaçınılmazdır (Assmann, 2015: 17). Öte yandan belleği yeniden ve insanları onların istedikleri yönde hareket edecek biçimde kurmaya çalışan siyasetçiler de olacaktır. Öyleyse insanı mankurtlaştırıcı propagandaların etkisinden kurtarmak ve insan olarak tutmak için başka bir nitelik kazandırmak gerekir: Kökdeđerleri mutlaka edinmek! Çocukluğunda ninesinin marifetiyle yoğun bir folklorik bilgi yüklemesiyle büyüyen Aytmatov (Dıykanbayeva, 2015), mankurt kavramını öne sürerken ülkesinde ulusal belleğin aşındığını tespit eder ve aydınlara mankurtlaştırma felaketine karşı ulusal bellekten ilham almaları telkinini yapar.

Toplumlar Nasıl Unutur?

Toplumsal bellek siyasaldır ve dolayısıyla bir mücadele alanıdır. Toplumun doğrultusunu belirlemede karar verme yetkisini eline geçirenler, Perşembe'nin nasıl olması gerektiğine karar vermişse ona uygun bir Çarşamba hikâyesi yazarak bellek oluşturur, böylece kişi ve toplumu yönlendirirler. Bu amaçla "tarihteki bazı anılar, semboller ve olaylar unutturulur, diğer bazıları ise öne çıkarılarak hatta uydurularak, toplumun gözü önünde tutulur" (Trouillot, 2015). Türk Dünyasında 16. yüzyıl sonrasında gözlenen durum gerçeğin çarpıtılmasıdır. Bellek aktarıcı kurumların

başında gelen okul ve bazı din kurumları (medrese, tekke, bazı tarikatlar) Türk kültürü yerine Arap-Fars etnokültürünü ya da genel olarak Ortadoğu kültürlerini öne çıkarıp Türk etnokültürünü unutturmaya çalışmıştır. Öyle ki, medrese yaygın ve etkili olsaydı tarihten Türk silinebilirdi. Türk milleti, “sistem”den uzak kalarak eğitimini ozanından, dervişinden, dede-ninesinden muhteşem folklorik malzemesinden alarak varlığını sürdürebilmiştir. 19. yüzyılın sonunda başlayıp 20. yüzyılın başında filizlenen düşünceler Türkçülük hareketlerinin (Ceditçilik gibi) birikimi Atatürk döneminde uygulanan eğitim ve kültür politikalarıyla meyvelerini verir, mankurtluktan kurtulup öze dönüş ve restorasyon olarak kendini gösterir.

Türkiye’de son yıllarda tartışılan siyasî gelecek aslında toplumsal belleğin nasıl kurgulanacağı üzerindedir. Eğitimde muhafazakârlaştırma, daha açık deyişle büyük ölçüde Ortadoğu’nun Ortaçağ törelerini aktarmak üzerine kurulan ilahiyat ortaokul ve liseleri üzerindeki ısrarın altında yatan sebep geçmişin yani belleğin içeriğinin nasıl belirleneceği sorunudur. Şöyle söylemek abartılı olmasa gerek: Ortadoğu etnokültürleri Türk etnokültürüne karşı Türkiye’de üstünlük sağlamaya çalışıyor.

Unutmak nasıl iktidar baskısıyla oluşan bir bellek stratejisiyse, hatırlamak da o düzeyde politiktir. O nedenle de toplumsal bellek yeniden inşa edilebilen, yönlendirilebilen bir olgudur ve bir yönüyle kurgusaldır. Bellekte geçmiş saf bir biçimde bulunmamaktadır, geçmişin dile getirilerek anı haline gelmesi yani temsili gerekir (Huysen, 1999: 13).

Yeni medya teknolojilerinin hayret verici hızı afazik bir toplum yaratırken olanakları süratli ve alternatifsiz depolama yöntemleriyle çılgın bir bellek hizmetkârlığı da yapar (Susam, 2015: 78). Bilişim teknolojisi muazzam bir bellek sağlıyorsa insanın bunları kafasında taşımasına gerek var mıdır? Eflatun’un yazının bulunuşunun insan belleğini zayıflatacağı öngörüsünün yeni bir biçimiyle mi karşı karşıyayız?

Mankurtlaştırma ve Eğitim

İnsanlar kendi kendilerine mankurtlaşmazlar. Bir güç onları hile ile mankurtlaştırır. Dolayısıyla mankurtlaşmak değil, mankurtlaştırılmaktan söz edilebilir. Mankurtlaştırmak belleği tahrip etmekle olur. Korkmaz (‘2016: 37), Aytmatov’un anlattığı tahrip edilmek istenen bellek mekânlarını dört grupta inceler: Deneyimsel (mimetik) bellek, nesnel belleği, dil ve iletişim belleği ve kültürel bellek. Bellek tahribatının sorumlusu çocuklarını mankurtlaştırıcılardan koruyacak bağışıklık sisteminin yokluğu, zafiyeti ya da siyasal sistemin mankurtlaştırıcıların eline geçmiş olmasıdır. Mankurtlaşmaya karşı güvence sağlayan bağışıklık sisteminin adı ulusal bilinçtir. Ulusal bilinç ailede ve toplumda etnopedagojiyle, okulda ve medya da ise ulusal formal eğitimle edinilir ve sürdürülür.

Etnopedagojiye dayanmayan, ondan destek almayan ve onun üzerine kurulmayan eğitim ve kültür aktarma etkinlikleri mankurtlaştırmaya hizmet eder. Mankurtlaştırma eğitimle yapılır. Eğitim ise çok geniş bir kavramdır. Kısaca, insan imal etme işidir. Biyolojik bir organizma olan ve adeta boş bir bilgisayar gibi olan varlık, eğitim yoluyla kültür aktarılarak insan elde edilir. İnsanın nasıl bir insan olacağı büyük ölçüde ona aktarılan kültür ile ilgilidir. Tam da burada kötü niyetliler devreye girer ve mankurt imalatı başlar. Emperyalizm, insanları mankurtlaştırarak ülkeyi sömürgeleştirir.

Aytmatov'un anlatımından çıkan sonuç şudur: Mankurtlaşmak sömürgeleşmektir. Mankurtlaştırmak düşmanlık, mankurtlaşmak özdeğerlerine ihanettir.

Mankurtlaştırmada Kullanılan Teknikler

Mankurtlaştırma eğitim ve kültür politikalarının gayri millileşmesi sonucu, bu işi yapanların gerçekleştirdiği bir zihinsel sömürgeleştirme faaliyetinin adıdır. Aytmatov'un açtığı pencere ve gözümüze taktığı paradigma ile bakıldığında görülmezler görünür olur. Çınar (2012, 22-56) tarafından yapılan bir sınıflamaya göre eğitim ve kültür politikaları kullanılarak Aytmatov'un kavramlaştırdığı anlamda mankurtlaştırmada kullanılan teknikler özetle şunlardır:

Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı: İnsanları sahte mutluluklar peşinde koşturmak, oyalamak, mücadele azmini kırmak için uyuşturucu bağımlılıkları yaratmak mankurtlaştırmanın araçlarından. Televizyon, futbol veya uyuşturucu maddelerle uyuşturulup bireysel hazlar peşinde koşan, anını yaşayan, gelecek kaygısı taşımayan kişi ve toplumlar, kendilerine hangi oyunun nasıl oynandığının da farkında olamayacaktır.

Bilinçsizleştirme, kültürsüzleştirme: Cahil bırakma, geçerli bilgi ve becerileri öğretmeyerek, kişi ve topluma kendi yeterlikleri tanıtılmayarak, uygarlığın yönü gösterilmeyerek kişileri doğru ve yanlış birbirinden ayırt edemeyecek hale getirerek mankurtlaştırıcıların istediği kıvama getirme.

Yabancı dilde eğitim: Yabancı diller bilmek, o dillerde üretilen uygarlığa dair bilgilere erişmek anlamına gelir ve tavsiye edilir. Ancak eğitimin insanların kendi ana dilinde olması gerekir. İnsan kendi dilinde daha iyi düşünür ve anlar. Eğitimin özellikle temel eğitimin başka dillerde olduğu durumlarda insanlar yerli düşünmekte zorluk çekerler. Türkiye'de eğitim dilinin gerek İngilizce gerekse Arapça olduğu okullarda açıkça aidiyetsizliğe (kozmopolitliğe) davetiye çıkarılmaktadır.

Cinselliğin yozlaştırılması: Mankurtlaştırma hedefine konulan ülkelerde değer yargılarından arındırılmış cinsellik genel geçer hale getirilmeye çalışılmaktadır. Toplumun temelini oluşturan aileyi çökertmek için kullanılan mankurtlaştırma stratejisinde ilkesiz cinsel hayatın telkini öne çıkarılmaktadır.

İdeoloji ve kavramların saptırılması: Toplumu geliştirmek veya daha iyi duruma getirmek için öne sürülen görüşler görünmez bir el tarafından yozlaştırılır. Sorun çözmesi gereken fikirler saptırıldığı için toplumun başına bela olur. İnsan hakları ve demokrasi kavramları bile anlamlarından uzaklaştırılarak bozgunculuk gibi amacı olanlar tarafından istismar aracı hale getirilir. Amaç mankurtlaştırmaktır.

Bilimsel bilgidен uzaklaştırma: Toplum bilimsel bilgidен mahrum edilerek safsataya boğulmakta, başka toplum ve çağlardan aktarılan rivayetlere uygun yaşaması telkin edilir. Toplumun akıl ve mantık ayarları bozulur, düşünme disiplini dağıtılır. Kitap, okuma ve aydınlar gözden düşürülür, bilimsel eğitim ezbercilik ve totaliter görüşlerin tahakkümü altında ortadan kaldırılmaya çalışılır. Tarihte gelişme gösteren toplumlar bilimde ilerleyerek teknoloji geliştiren, rasyonaliteyi ön planda tutan

toplumlardır. Mankurtlaştırma politikası güdenler toplumun aklını devre dışı bırakır, bilimden ve bilimsel eğitimden uzaklaştırırlar.

Teokültürel taciz: Akli başından alınmış kitleler ezberlenmiş rivayetlerin taklitçiliğini dini davranış sanırken, bir yandan da din karşıtı etkilenmelerle insanlar dinden soğutulmuş dinin toplumsal faydaları ortadan kaldırılır. Din olarak ileri sürülen ise Ortadoğu toplumlarının Ortaçağ'da kayıt altına alınmış etnokültürel örf ve değer yargılarıdır. Türk etnokültürüne, kozmolojisine ait olan her hal batıl ilan edilip reddedilirken Ortadoğu kültürlerinin batıl halleri dinin amentüsüymüş gibi kabul edilip aktarılır. Din yoluyla mankurtlaştırmadır. Cumhuriyet öncesinde başlayan milliyetçilik hareketleriyle son yüzyıllarda yerleşen mankurtlaştırmadan kurtulma yolunda önemli adımlar atılmışken son yıllarda geri dönüş yaşanmaya başlamıştır.

Yapay gündemlerle toplumu meşgul etme: Yurtaşları bilimden, sanattan, siyasetten, erdemli bir toplum olma hedefinden uzaklaştırmak için içi boş, kolay tüketilen, bireye ve topluma hiçbir faydası olmayan meselelerle meşgul edip, mankurtlaştırarak toplumlar çökertilmektedir. Medya ve gündem belirleme hastalığı malulü ülke değil, seçim hesabı yapan politikacıların en mahir oldukları mankurtlaştırma yoludur. İncir çekirdeğini doldurmayacak konular konuşturulurken, gerçekten konuşulması gereken konulara zaman kalmaz. Üstelik gündemdeki boş konular çocukların önüne konulacak hedefleri anlatmaya zaman bırakmaz.

Tarihi çarpıtmak: Öyle bir tarih yazılır ki gençlerin özsaygısı ve özgüveni ortadan kaldırılır. Göçebeymişiz, Tarihte aktör değil, figüran bile olamamışız! Tarihin bütün sayfaları karanlıkmiş, utanç vericiymiş! Oysa Türk'ü tarihten çıkarsanız özellikle son iki bin yılı yazılamaz! Avrasya demek Türk coğrafyası demekti ve bunu sağlayan bilim ve teknolojiye üstünlüktü. Tarih sahnesinde bazıları daha yeni çıkıyor. Türk toplumu ise onlar sahnede bile yokken dünyaya düzen verir, barışı sağlar, buluşları ve uygarlığı yaygınlaştırma çabasıyla insanlığa hizmet eder haldeydi. İslam dünyasının bilimde ileride olduğu zamanlarda bu dünyanın liderliğini Türkler yaptı. Bu yeterince uygarlığa katkı değil midir? Türk milletinin benlik saygısını bozmak bir mankurtlaştırma olmalıdır.

Toplumu kızıl elmasız / ütopyasız bırakma: Gençlik, ülke ve ulusun daha iyi bir geleceği olsun diye birikim yapar, önüne hedefler koyar ve o hedefler doğrultusunda ilerler. Türk gençliği bu gençlikler arasında en iyilerdendir. Gençler ülkü - ideal de belirler, yön de çizer daha da iyisi önüne büyük hedefler koyar. Her dönem vardı ama 1960 sonrası, daha yakın tarihteki gençliğe bakılırsa gençlikte muhteşem bir ilerleme motivasyonu görülür. Çok değerli Ülkücü gençlerimiz vardı. Çok değerli Devrimci gençlerimiz de vardı. Kendileri için, kişisel çıkarları için değil, vatan - millet için büyük hayaller kuruyorlardı. Hedeflerine ulaşmak için büyük motivasyona sahiptiler. Sonra bir el bunları birbiri ile kavga eder hale getirdi, sonra da imha etti. Çocuklarımızı acımadan ve çok vahşice imha ettiler. Tabii ki hataları vardı, onlar gençtiler ama vahşice, işkencelerden geçirilerek, meyve verecek dallarını kırarcasına, vatan-millet derdi olan başkalarına gözdağı verircesine, adeta düşman gibi imha edilmeleri gerekmezdi! Gençliğin elinden kızıl elmasını almak, onu ütopya kuramaz hale getirmek mankurtlaştırma politikası uygulayanların insafsızlığıdır. Türkiye'de devlet hangi yönde gideceğine karar vermemiş gibidir. AB ülkesi mi, demokratik Türk devleti mi yoksa

teokratik bir Ortadoğu ülkesi mi? Bu kararsızlığın topluma yansımaları çalkantıların da sebeplerindedir. Bu çalkantının yarattığı gerilim mankurtlaştırmaya da yol açar.

Yalnızlaştırma: Mankurtlaştırma yollarından biri de bireyi toplumdan koparma ve yalnızlaştırmadır. Sürüden ayırıp kurda havale etmek! Yalnızlaştırılmış bir insanın toplumsal belleği zayıflar. Birey olmak, kendisi olmak, kendini bilmek iyi bir erdemdir ama bireyleşme adı altında insanların sosyal, kültürel, siyasal, millî hatta akrabalık bağlarını koparıp yalnızlaştırma, bir mankurtlaştırma programı halinde sürdürülmektedir. Sosyal aidiyetlerinden yalıtılmış bir kişi hayat karşısında adeta etkisiz eleman gibidir. Antidepresan ilaç kullanmak zorunda kalan milyonlarca insan vardır.

Sonuç

Türk eğitim ve kültür tarihine bakıldığında en başarılı olunan dönemler, eğitimi toplumun kendi elinde tuttuğu ve özdeğerlerine göre eğitim yaptığı dönemlerdir. Çocuk ve gençleri yetiştirirken Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu, Keloğlan gibi etnopedagojik malzemenin kullanıldığı dönemlerde hem kendisi olmuş hem de Hun, Selçuklu, Osmanlı (ve daha onlarca) gibi büyük devletleri kurmuş, büyük coğrafyalara hükmetmiş, dünya bilim ve uygarlığına katkıda bulunmuştur.

Türk formal eğitim sisteminde (okullarda) öteden beri dışa açıklık vardır. Müslümanlıktan önceki, bilinenlerin az olduğu zamanlar bir yana bırakılırsa, sonraki dönemlerde Türk okullarının Arap-Fars etnopedagojisine haddinden fazla açık olduğu söylenebilir. Medreseye Arap ve Fars kültüründen örneklerin anlatıldığı, modellerin sunulduğu bir eğitim hâkimdir. Medrese görmüş olan görevliler oradan edindikleri Arap etnokültürünü vaazlarda aktarırlardı. Ahmediye, Muhammediye, Kâbusname adlı eserler Osmanlı döneminde en çok okunan ve aktarılan kitaplardır. Bu kitapların en önemli aktarımı ise Arap-Fars etnokültürüdür. Belki de tanıdık gelmeyen bu aktarımlar yüzünden, Türk toplumu çok okuyan bir toplum olmaz ve medreseye de çok gitmez, yabancı gibidir! Eğitim ısrarla evde verilir, masal anlatılır, Köroğlu hikâyeleri dinlenir, ozanlar Türk töresini anlatır, edep erkân öğretir. Keloğlan masalı anlatılır, günleri türkü ve deyişleri dinleyerek geçirdi.

Eğitim malzemesi olarak Türklüğün kültürel birikimini kullanmayıp, başkalarının (Örneğin Arap, Fars, Frenk, Anglosakson) etnopedagojik değerleri doğrultusunda eğitim verdikçe, bunda ileri gidip yabancı kültür hayatın merkezine yerleştikçe mankurtlaşma artar. 16 yüzyılda Arap ve Fars kültürü, “resmî ve dinî” Türk kültürünün o kadar içine girer ki ne olduğumuz belli değildir. Kendi devleti ve dini başta olmak üzere birçok kurum Türk düşmanı oluverir. Osmanlılık stratejisi, devleti Türk toplumunun aslında hiç ilgilenmediği Kızılbaş - Karabaş kavgasının ortasına atıverir. Bir örnek; Osmanlı padişahının sefere giderken yolda yakaladığı Türkleri sırf Türkmen (Kızılbaş) olduğu için imha etmesi trajiktir. IV. Murat’ın Azerbaycan (Revan-Tebriz) seferi günlüğünde kaydedilen Türk düşmanlığı dehşete düşürür (Bk: Zeyrek, 1999).

Medrese eğitiminde Türk çocuklarına Arap etnokültürü aktarılır. Bunun anlamı Araplaştırmaktır. Türk’ün kendisi olamamasıdır. Türk bunu reddeder ve dışlanır. Padişahın fermanını şehirde bırakıp dağları mesken tutar, kapıları yıkıp şaha gider. Osmanlı’nın mankurt “entel”lerinin dilini konuşmaz, Türkçe konuşmaya devam eder. Dinde Ortadoğu din kültürünün taklidini yapmaz, Yesevici Hanefi-Maturidi-Alevi

yorumlarıyla kendi özgün din felsefesini ortaya koyar. Bunları “etrak-ı biidrak” aşağılamasını göze alarak yapar. Kendi kurduğu devlet mankurtların ve devşirmelerin eline geçince o devletten desteğini de çeker, yenisini kurar.

Osmanlı'nın son döneminde diğer azınlıklar ayrılıp gittikten sonra Osmanlı ilk defa Türk olduğunu hatırlar. Osmanlı kurulurken Türk'tü, sonra bunu unuttur ve yıkılırken 2. Abdülhamit zamanında Türk olduğunu hatırlar. Öz değerlerine dönmeye başlar. Eğitimde Ortaçağ taklitçiliğinden Batı taklidi de olsa Fenni terbiyeye (laik-bilimsel eğitim) geçer. Osmanlı Devletinin son yüzyılı Türklük ve medeniyet adına savunulması gerekmele beraber, 20. yüzyılın başında bile “Türk” adı bölücülük olduğu gerekçesiyle ders kitaplarından çıkarılmaya çalışılır. Zira mankurt yöneticilerin varlığı devam etmektedir.

Ceditçilik Hareketi Türk Dünyasına mankurtluktan çıkma çağrısı yapan meşaledir. Ceditçi aydınların etkisiyle Atatürk döneminde gerçek bir millî eğitim anlayışına geçilir. Yukarıda aktarılan Samsun'da öğretmenlerle sohbetinde yaptığı tespitler bu bağlamda önemlidir. Millî olmayan eğitimin mankurtlaştırıcılığından, millî eğitime geçilmeyi temellendirmektedir. 1924 yılında Atatürk, Türk merkezli bir tarih eğitimi verdirerek bu millîliğin altını doldurur. “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı kitaptan başlayarak Atatürk'ün tarih tezi ve icraatlarında bu görülür.

Atatürk döneminde eğitimde millîliğe dönüşü (Kapluhan, 2014), Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı ve İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemde değiştirilerek Hümanist-Batıcı eğitim anlayışına geçilir (Yiğit, 1992). NATO sonrası, özellikle 1960'lardan sonra Amerikan mankurtlaştırması dönemi başlar. Müfredata Amerikan sızıntısı olur. Bunu 90'lı yıllarda AB, 2000'li yıllarda Anglo-Arap etki izler (Çınar, 2014).

Okullarda din öğretimine hâkim olmaya başlayan anlayış millîlik vurgusunu giderek azaltmaktadır. Türklüğe ait kültürel öğeler basit, küfür, batıl olarak sunulurken, Ortaçağ Araplarına ait rivayet ve söylentilerden başlayarak, hikâyeler, atasözleri, mantık yürütme biçimi, görgü ve ahlak “inancımız” olarak sunuluyor. Oysa bunlar İslam dininin amentüsü değil, sadece Arap ortaçağının görenekleridir. Ortadoğulu hal ve davranışlar bellekte üste çıkarılarak Türkler, eğitim ve medya desteğiyle Arap mitosferine sokulmakta, sonuçta Arap teopolitiği ve Arap mitostratejisinin emriyle hareket eder hale getirilmektedirler. Bu ise Türk çocuklarını mankurtlaştırmaktır. Mankurtlaştırmayı sağlayan Arap etnopedagojisinin aktarılmasıdır. İslam dininin amentüsüne uygun olan çok sayıda örneği Türk tarihinde, edebiyatında, folklorunda, mitolojisinde hatta yakın çevrede bile bulmak mümkünken neden yabancı kültür aktarılır? Bunun cevabı Türk çocuklarını Türklükten dönüştürmektir! Oysa dönüştürülmüş bir Türk mankurttur. Bu mankurdun Türk'e fayda sağlamadığı gibi Arap'a da, İslam dinine de faydası dokunmaz.

Mankurt kavramı Manas Destanında geçer. Birçok Türk destanı, bilgiler, hatıratlar, atasözleri ve türküler gelecek kuşaklara mankurtlaşmamaları hususunda uyarılarla doludur. Mankurtlaşmak büyük ölçüde tarih bilinci kaybı yüzünden dostunu düşmanını ayırt edememek ve düşmanın kontrolüne girmektir. Bundan ötürü Türk toplumunun tarihte başı büyük belalara girer, kurtulmak için büyük kayıplar vermek zorunda kalır. Orhun anıtına unutkanlığının ve bilinçsizliğinin sonuçları taşta kazarken

zihinlere kazımak ister gibidir. Atatürk de öyle. Türk Tarih Kurumunu kurmasından millete yol ve hedef göstermesine varıncaya kadar birçok söz ve eylemi mankurtlaşmama uyarılarıyla doludur.

Eğitim ve kültür politikalarına sahip çıkmayan, kendi ulusal özelliklerini yansıtır, ulusal hedeflerini aktarmayan ulusların eğitim sistemleri mankurtlaştırıcı bir araç haline gelir. Kendi çocuklarının terbiyesini kendisi değil, dost-düşman ayrımı bile yapmadan başkalarına devreden bir ailenin çocukları hayırlı evlat olmaz. Eğitim ve kültür politikalarında Atatürk'ün başında yaptığı tespitteki gibi “doğudan ve batıdan gelebilen tesirlerden uzak, kendi yaradılışına uygun” bir eğitim sistemi kurmakta zorluk çekiliyor. Aytmatov'un mankurt kavramıyla anlatmak istediği, ailede, okulda, toplumda ve medyada kendisi olmak, insan kalmaktır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, (1963), *Celâli İsyânları. 1550-1603*. Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları.
- AKMATALİYEV, Abıldacan, (1998), *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ALİMBEKOV, Akmatali, (2017), “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eğitim”. Uluslararası Her Yıl Bir Büyük Türk 4: Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleninde sunulan bildiri. 27-28 Kasım 2017. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- ALİYEV, İsmayıl, (2002), Orta ümumtehsil mekteplerinde telim-terbiyenin keyfiyetinin yükseldilmesine etnopedagoji materiallardan istifadenin te'siri. Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazırlığı Azerbaycan Respublikası Tehsil Problemleri İnstitutu. Yayınlanmamış doktora tezi. Bakı.
- ASSMANN, Jan, (2015), *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İkinci baskı. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATATÜRK, Kemal, (1969). *Nutuk*. Cilt II. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. Dokuzuncu basılış. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ATAY, Ayten, (2008), “Mankafa”, “mankurt” kelimeleri ve “an man” Şaşkınlık Sözü Üzerine. *Dil Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 3. Güz 2008. Ss. 87-98.
- AYTMATOV, Cengiz, (1991), *Cengiz Han'a Küsen Bulut*. (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2000), *Gün Olur Asra Bedel*. Dokuzuncu basım. (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2017a), *Beyaz Gemi*. 61. Basım. (Çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2017b), *Elveda Gülsarı*. Birinci Baskı. (Çev. M. Özgül). İstanbul: Nora Kitap.
- _____. (2017c), *Dişi Kurdun Rüyalari*. (Çev. Ş. Dalyan). İstanbul, Nora Kitap.
- AYTMATOV, Cengiz, Şahanov, Muhtar, (2015), *Şafak Sancısı*. Ankara: Bengü
- AYTMATOV, Çingiz, (2015), *Gün Var Əsrə Bərabər*. (Çev. İ. İbrahimov). Bakı: Qanun Neşriyyatı.
- AYTMATOVA, Roza, (2011), *Tarihin Ak Sayfaları*. (Çev. O. Söylemez) Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

BALCI, Ali, (2005), **Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Tekağaç Yayınları.

BEREJNOVA, L. N., NABOK, İ. L., ve ŞÇEGLOV, V.İ. (2013), **Etnopedagogika**. Moskva: İzdatelskiy tsentr "Akademiya".

CONNERTON, Paul, (2014), **Toplumlar Nasıl Anımsar?** (Çev. A. Şenel). İkinci basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

_____. (2014b), **Modernite Nasıl Unutturur?** (Çev. K. Kelebekoğlu). İkinci baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.

ÇINAR, İKRAM, (2012), **Neden ve Nasıl Mankurtlaştırılıyor?** İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

_____. (2014), "Türk eğitim politikasında Batı etkisi: Bitmeyen Batılılaşma". **Turan-Sam: Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi**. İlkbahar, Cilt VI, Sayı 22. Ss. 20-51.

_____. (2016), "Şehriyar'ın Eğitim Anlayışı / Shahriar's Approach to Education" **Turkish Studies** – International Periodical for the Languages and History of Turkish or Turkic – ISSN: 1308 – 2140. Volume XI / 19 Fall 2016. www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11219>, p.245-266.

_____. (2017), Etnopedagojik Yaklaşım: Ahıska Türkleri. **Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu**. 11-13 Mayıs 2017. Bildiri. (Ed. H. Akın) Erzincan Üniversitesi, Erzincan. Cilt I. Ss. 329-341. E-Kitap. Online: <<http://www.erkincan.edu.tr/wp-content/uploads/2017/03/ahıska-sempozyumu-cilt-1.pdf>>

DIYKANBAYEVA, Mayramgül, (2015), "Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri." **Uluslararası Türkçe Edebiyat, Kültür ve Eğitim Dergisi (TEKE)**. Sayı: 4/1. Ss. 169-188.

DURMAZ, Ramazan, (2007), "Tanrı Dağlarının Karlı Doruklarından Aral Gölüne Akan İrmak: Cengiz Aytmatov." **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**. Sayı 24. Ss. 55-63.

HUYSEN, Andreas, (1999), **Alacakaranlık Anıları (Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek)** Çev. K. Atakay. İstanbul: Metis Yayınları.

IMS, Gunvald, (2012), "The Irony of the Mankurt Motive in Chingiz Aitmatov's the Day Lasts more than a Hundred Years (1980). **New Questions on Literary Criticism**. İstanbul: DAKAM Publishing.

İNAN, Afet, (2009), **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**. Sekizinci baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İNAYET, Alimcan, (2017), "Çin'in Mitostratejik Yöntemi ve Asimilasyon." Uygur Medeniyeti Araştırmaları Kongresinde sunulan bildiri. 11-12 Kasım 2017. İstanbul. Uygur Akademisi ve İbn Haldun Üniversitesi.

KAPLUHAN, Erol, (2014), "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim tarihindeki yeri ve önemi". **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**. Yıl 5, Sayı 8. Ss. 123-134.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, (1971), **Atatürk: Bir Tahlil Denemesi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

KOLCU, Ali İhsan, (2002), **Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov**. İstanbul: Akçağ Yayınları.

_____. (2008), **Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar**. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

KORKMAZ, Ramazan, (2016), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**. Dördüncü baskı. İstanbul: Kesit Yayınları.

- KÖMLEKSİZ, Müfit, ALİMBEKOV, Akmatalı, ve ÇELİKBAŞ Ayhan, (2002), **Açıklamalı Eğitim Terimleri Sözlüğü: Kırgızca, Türkçe, Rusça, İngilizce**. (Red. Salıcan Cıgıtoğ) Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- McCARTHY, Justin, (2014), **Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının etnik kıyımı (1821-1922)**. İkinci baskı. (Çev. F. Sarıkaya) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖZEN, Sabiha, (1992), Cengiz Aytmatov, "Her yazar kendi halkı için yazmayı nazarda tutar" Mülakat. **Dergâh Dergisi**. Sayı 24. Şubat 1992. S. 12,13,20.
- RESULZADE, Mehmet Emin, (1990). **Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i teşekkülü ve şimdiki vaziyeti)**. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- SÖNMEZ, Sevcan, (2012), Sinema ve Toplumsal Bellek. Son Dönem Türk Sinemasında Travmatik Temsiller. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- SUSAM, Asuman, (2015), **Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TEKİN, Talat, (2003), **Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk**. (Haz. M. Ölmez), İstanbul: Yıldız.
- TROUILLOT, Michel-Rolph, (2015), **Geçmiş Susturmak: Tarihin Üretilmesi ve İktidar**. (Çev. S. O. Zeybek) İstanbul: İthaki.
- TTK (Türk Tarih Kurumu), 2014, **Türk Tarihinin Ana Hatları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, Nihal, (2016), "Cengiz Aytmatov'un 'Beyaz Gemi' Adlı Eserinden Hareketle Halk Anlatılarının Çocukların Bilişsel ve Duyuşsal Gelişimlerine Etkisi." **Baskent University Journal of Education**. 2016 3(1), 53-57.
- YİĞİT, Ali Ata, (1992), **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ZEYREK, Yunus, (1999), **IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruznamesi**. Ankara: Kültür Bakanlığı.